

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi

ƏTRAF MÜHİTİN BÖHRANLI VƏZİYYƏTİ HƏR BİRİMİZİ DÜŞÜNDÜRMƏLİDİR

İnsan - təbiətin ən böyük möcüzəsi, bəşəriyyətin ən ali varlığı. Dünyaya gözünü açdığı gündən təbiətin bəxş etdiyi nemətlərdən faydalanır, suyunu içir, havası ilə nəfəs alır, torpağına qədəm basır, günəşin istisinə qızınır. Təbiətin yaratdığı bitkilərlə, suda-quruda yaşayan digər canlılarla qidalanır, təbiətin yeraltı-yerüstü sərvətlərindən istifadə edir. Yaşayır, böyüyür, inkişaf edir. Beləcə təbiətdən yararlanır. İnsan getdikcə təbiəti özünə təslim etmək üçün daha yaxşı vasitələr axtarmağa çalışır, yeni üsullara əl atır, maraqlı kəşflər dalınca qaçır. Meşələri, düzənlikləri, dağları gücümüzə ram edib, özümüzə yeni məskən seçirik, bəzən gölləri, bataqlıqları qurudub yerində evlər tikir, şəhərlər salırıq, bu yerlərin daimi sakinləri olan təbiətin digər canlılarını nəzərə almadan. Sanki bu zaman hər bir nemətin bizim üçün yarandığını, bizə məxsus olduğunu düşünürük fərqi varmı. Bəs, bütün bunların əvəzini nə ilə ödəyirik? Təbiətə olan əbədi borcumuzu qaytara bilirikmi? Bu suala cavab verməkdə hamımız acız. Çünki cavabın dərinə düşdükcə bunun mümkün olmadığını dərk edirik. Ən yaxşı halda mümkün qədər meşə sahələrini mühafizə etməyə, ağaclar əkməyə, nadir hesab olunan canlıları qorumaq, havanın zəhərli qazlarla çirklənməsinə mümkün qədər yol verməməklə təbiət qarşısında borcumuzun bitdiyini hesab edirik. Lakin bəşəriyyət Yer üzərində həyatını davam etdirərkən, çox zaman bilmədən, istəmədən, öz mənafeyi naminə təbiətə böyük ziyan vurur. İnsanların sonsuz tələbatlarının əvəzində təbiətə qaytardığı isə çirklənmiş hava, su hövzələri, qırılmış meşələr, qurudulmuş göllər, suyu çəkilmiş çaylar, nəslə kəsilməmiş nadir heyvanat və bitki aləminin acı taleyi oldu. Digər tərəfdən, daha dəhşətli istehsalat, texnologiyaların zərərli təsirləridir ki, bu da zaman keçdikcə öz silinməz izlərini buraxır. Artıq 20-ci əsrin ortalarında dünya alimləri bu haqda həyəcan təbili çalmağa başladılar: təbiətlə cəmiyyət arasında olan qarşılıqlı əlaqələr nəticəsində yaranan problemlərin həllinə bəşəriyyətin diqqətini cəlb etməyə səy göstərdilər.

BMT Baş Assambleyasının 1972-ci il dekabrın 15-də keçirilmiş 27-ci sessiyasında BMT sistemində yeni

təşkilat - Ətraf mühit üzrə BMT proqramı (UNEP) təşkil olundu və iyunun 5-inin beynəlxalq miqyasda "Ətraf mühit" günü kimi qeyd olunması qərara alındı. Buna BMT katibliyinə 23 ölkənin 2200 elm və mədəniyyət xadimlərinin 1971-ci ildə müraciəti səbəb olmuşdu: onlar bəşəriyyəti gözləyən amansız təhlükə - ətraf mühitin çirklənməsi ilə bağlı etiraz səslərini ucaldılar - ya insanlar bu çirklənmənin qarşısını alacaq, ya da əksinə, o, insanlığı məhv edəcək. Bir il sonra Stokholmda keçirilən Ətraf mühitin qorunması ilə bağlı ümumdünya konfransında 113 dövlətin nümayəndəsi iştirak edirdi. Bu günü qeyd etməkdə əsas məqsəd təbiətlə amansız davranışın acı nəticələri haqda dərinləndirilməkdir, insanları bu problemin həlli yollarını axtarmağa çağırmaq idi.

Sənayeləşmə və ekologiya

Heç kəsə sirr deyil ki, 19-cu yüzilliyin sonlarından başlayaraq sənayenin sürətli inkişafı bəşəriyyətin yaşaması və fəaliyyəti üçün ekoloji vəziyyəti ildən-ildə deyil, gündən-günə pisləşdirir. Eləcə də iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə iri müəssisələrin atmosferə buraxdığı zərərli tullantıların xüsusi çəkisi artaraq, nəinki həmin ölkə, eləcə də qonşu ölkələr üçün böyük təhlükə törədir: torpaq çirklənir, meşələr məhv olur, su hövzələri quruyur, atmosfərə buraxılan qazların, hidrosferə atılan zərərli tullantıların təsiri ilə müxtəlif xəstəliklər yayılır.

Bəs, görəsən atmosfərə atılan ən zərərli tullantılar dedikdə, ilk olaraq nə nəzərdə tutulur? Şübhəsiz, zərərli qazlar və plastik kütlələr. Diqqətinizi plastik kütlələrin təbiətə vurduğu ziyanın acı nəticələrinə yönəltmək istədim.

Plastiki 19-cu əsrin 2-ci yarısında ingilis alimi A.Parkes kəşf etdi, 21-ci əsrdə isə məhz plastikdən hazırlanmış məhsullar böyük ekoloji bəlanın əsas səbəblərindən birinə çevrildi. Plastik kəşf olunandan məişətimizə o qədər tez və möhkəm daxil oldu ki, köhnə materialları - taxtanı, dəmiri, digər materialları sıxışdırıb çıxardı. İlk baxışda düşünürsən ki, bunun nəyi pisdir? Plastik məhsullar yüngüldür, ucuzdur, davamlıdır, üstəlik ağaclar kəsilmir, dəmir materialların hazırlanmasına isə vaxt və əmək sərfi keyli çoxdur. Lakin bunun bir mənfi cəhəti var: plastiklər insan

həyatına son qoyan vasitələrdən biridir. Plastik paketlərin, qabların, eləcə də faks kağızları, kassa çeklərinin, bir sıra tibbi-stomatoloji avadanlıqların tərkibində plastmasa bərklik verən xüsusi maddə - bisfenol A var. Bu maddə orqanizmə mədə-bağırsağ yolu, tənəffüs sistemi və dəri vasitəsilə daxil olur. Bu baxımdan içərisində qida olan plastmas qabların termiki təsirinə məruz qalması daha təhlükəlidir. Bisfenol A orqanizmdə endokrin pozğunluqlar, sinir sistemində dəyişikliklər, şiş xəstəliklərinin yaranması ehtimalını artırır.

Yaponiya hökuməti konserv, içki qablarında bisfenol təbəqəsinin təbii qabından tamamilə imtina etmişdir. ABŞ-ın Qida məhsulları və dərmanların keyfiyyəti üzrə sanitar nəzarəti idarəsi 2010-cu ildə bisfenolun insan orqanizmi üçün ölüm təhlükəsi yaradan maddə olduğunu sübut etdi və rəsmi olaraq qəbul etdi. Lakin ÜST və Qida məhsullarının təhlükəsizliyinə nəzarət üzrə Avropa idarəsi bunu təhlükəli hesab etmədi. Ehtimal var ki, nəhəng Transmilli şirkətlərin bu məsələdə təzyiqi güclü olmuşdur. Onlar insanların həyatı bahasına da olsa, mənfəət qazanmağı daha üstün tuturlar. Bu, məsələnin bir tərəfi.

Plastik tullantıların sayı artmaqdadır

Digər tərəfdən, insanlar gündəlik həyatda, məişətdə birdəfəlik qablar, qablaşdırma materialları, plastik paketlərdən geniş istifadə etdikcə, plastik kütlələrdən ibarət tullantıların da sayı get-gedə artır. Bu zərərli tullantılar isə təbii amillərin təsiri nəticəsində heç də parçalanıb, məhv olmur. Təxmini hesablamalara görə, 1950-ci ilə kimi ətraf mühitə 1 mlrd. tondan çox plastik kütlə buraxılmışdır. Alimlər belə nəticəyə gəlmişlər ki, plastik qabların ultrabənövşəyi şüalarının və temperaturun təsiri ilə tam əriməsi üçün 100-500 il tələb olunur.

Nəzərə alsaq ki, hər il 300-600 mln. ton plastik məhsullar istehsal olunur, bu rəqəmin getdikcə artması istisna deyil. Bundan əlavə, birdəfəlik istifadə üçün istehsal olunan qablar təkrar istifadəyə yaramır. Plastmasdan ikincili xammal kimi tikinti qarışıqları, üzlüklər, izolyasiya materialları, texniki qurğular, istilik, elektrik enerjisi üçün istifadə olunur. Plastiklərin yenidən işlənməsi ekologiya üçün ən ağırlı məsələdir.

Dünya ölkələrində plastikə yeni münasibət yaranıb

Artıq bir sıra ölkələrdə istehsalçıların əksəriyyəti ətraf mühitə zərərli tullantılar buraxıldığına görə əlavə vergilər və vəsaitlər ödəyirlər. Ona görə də hazırda Avropada plastiklər kağızdan, kartondan bahadır. Plastik məhsul istehsal edən müəssisələr il ərzində havaya təxminən 400 mln. ton karbon qazı buraxır və nəticədə təxminən 800 növ canlı plastikdən zəhərlənmə təhlükəsi ilə üz-üzə qalır. Plastik qablar tullantıların əsas hissəsini təşkil edir, paketlər su yollarını, kanalizasiya borularını tıxayır, subasma təhlükəsi yaradır. İstər torpaqda, istərsə su hövzələrində plastiklərdən

ayrılan toksiki və kanserogen təsiri kimyəvi maddələr getdikcə daha çox aşkar olunmaqdadır. Plastik hissəciklərdən dənizlərdə balıqların və quşların zəhərlənməsi alimlər tərəfindən təsdiq olunmuşdur. Canlılar insanların tullantıları ilə qidalanırsa, deməli, həmin zəhərli maddələr yenidən su ilə, yeməklə insanlara qayıdır. Ekoloqların hesablamalarına görə, dünya okeanına ən çox zərərli maddələrin buraxılması Çinin payına düşür, eləcə də bu siyahıda Vyetnam, Tailand, İndoneziya, Filippin də ön sıralardadır. ABŞ, Aİ, Norveç və Çində gündəlik plastik kütlələrin tullantıları 37 min tona çatır, Rusiyada isə 10 mindən çoxdur. Dünya İqtisadi Forumunun 2017-ci il məruzəsinə görə, 2050-ci ildə plastikdən ibarət tullantıların həcmi dünya okeanındakı balıqların sayını öteəcək.

Çıxış yolunu nədə axtaraq, plastiki nə ilə əvəz edək?

Kağızlara üstünlük verək: kağızın tərkibi bitkilərin əsas komponenti olan sellülozdan ibarətdir, ona görə də ətraf mühitə düşərək tez parçalanır və təbiətə qarışır.

Təbiətə qarşı işlənən cinayətin qisası insan ədalətindən daha çətindir.

F.Dostoyevski

Şüşə, saxsı qablar görünüşünə və rahatlığına görə plastik qablarla rəqabətdə uduzsalar da, sağlamlıq baxımından zərərsiz olduğu üçün onlardan istifadəyə üstünlük verək. Plastik qapı-pəncərə gəmetikdir, səs və hava keçirmir, hər cür deformasiyalara dözümlüdür. Lakin təbii taxtanı ekoloji cəhətdən təmizliyinə görə heç bir süni material əvəz edə bilməz və s.

rini minimuma endirmək sağlam gələcəyimiz üçün vacib məsələdir. Ehtiyac olarsa, cərimələr, sanksiyalar tətbiq edərək iqtisadi yolla bu problemin həllinə nail olunmalıdır. Qeyd edilən qanunun 18-ci maddəsində göstərilir ki, tullantılarla bağlı fəaliyyət sahəsində iqtisadi tənzimlənmə tullantının toplanmasına, istifadəsinə və zərərsizləşdirilməsinə görə haqq ödənilməsi prinsipi ilə əsaslanır. Əslində, bu işdə hər birimiz fəal olmalı, sağlamlığımıza, gələcəyimizə biganə qalmamalıyıq. Ətraf mühitə atılan zərərli tullantıların miqdarının mümkün qədər azaldılması məqsədilə plastiklərin mənfi xüsusiyyətlərini ətraflı şəkildə mətbuat, digər yayım vasitələri ilə insanlara çatdırmalı, bu sahədə əhalinin mariflənməsinə çalışmalıyıq ki, hədəfə yaxınlaşa bilək.

P.S. Avropada dəfələrlə bizim ölkədə 25-30 il bundan öncəki vaxtları xatırladan mənzərə ilə rastlaşmışam. İnsanlar alış-verişin miqyasından asılı olmayaraq, marketlərə, bazarlara xüsusi dükan zənbili ilə üz tuturlar. Bu, onların alış-verişi öncədən planlaşdırdığını göstərməklə yanaşı, həm də uzunmüddətli istifadə üçün nəzərdə tutulmuş çantalara üstünlük vermələrindən xəbər verir. Bu ölkələrin əksəriyyətində plastik paketlərin satışına qanunla məhdudiyət qoyulur, yaxud da onların istehsalçıları və satışını həyata keçirən şirkətlər qanunla müəyyən olunmuş qaydada əlavə vergi ödəməlidirlər. Elə buna görə həmin ölkələrdə plastikdən hazırlanan paketlər pulla satılır. İnsanlar da xüsusi bazar zənbilindən istifadə etməklə həm pula qənaət edir, ən əsası isə ətraf mühitə zərərli maddələrin buraxılmasının qarşısını almış olurlar. Düşünürəm ki, bizim ölkədə də insanlarımız bu cür addımlar atmaqla istehlak mədəniyyətini təkmilləşdirmək, yaxın keçmişin bəzi ənənələrini bərpa etməklə təbiətin mühafizəsinə dolaylı da olsa, fayda vermiş olurlar.

Aytən Səmədzadə